

Megírni önmagunkat

Túri Judit interjúja Oravecz Imrével

Oravecz Imre, a kortárs irodalom kiemelkedő alakja, 1943-ban született a heves megyei Szajlán, ahol jelenleg is él. 1969-ben a Költők egymás közt-antológiában Weöres Sándor mutatta be mint pályakezdő tehetséget. Első verseskötete Héj címmel 1972-ben jelent meg. Ezt számos további kötet követte, melyek közül az 1988-ban megjelent 1972. szeptember és az 1998-as Halászóember mérföldkőnek számított mind a pályáján, mind a magyar irodalomban. Napjainkig, több további verseskötet mellett, egy fiktív levélregénye (Kedves John, Levelek Kaliforniába) és egy publicisztikai írásokat közreadó kötete (Egy hegy megy) is napvilágot látott. 2007 és 2018 között jelent meg családtörténeti és önéletrajzi elemeken alapuló, száz évet felölelő regénytrilógiája A rög gyermekei címmel, amelyben a századforduló nagy amerikai kivándorlási hullámát mutatja be egy szajlai parasztcsalád történetén keresztül. Legutóbbi műve a 2024-ben kiadott Alkonynapló. Számos elismerés mellett 2003-ban Kossuth-díjjal tüntették ki.

A Kortársnak adott interjújában többek között életének fontos eseményeiről, az íráshoz való viszonyáról és a mindenkori recepcióval kapcsolatos észrevételeiről beszélgettünk a szerzővel.

► **Ha jól sejtem, sokan megfordultak már itt. Nem tudtam, hol van a háza, de egy interjúból kiderült. Bár ma már a Google Earth-ön is le lehet ellenőrizni.**

✔ Bárki megmondta volna. A Google Earth-öt sokat használtam a *Kaliforniai fűrj* írásakor, például amikor – bár ott voltam a helyszínen – nem lehetett belépni az adott területre.

► **Sok mindent ellenőrzött a valós helyszíneken?**

✔ Persze. De sokszor nem ott derül ki, hogy mi kell, hanem amikor írja az ember. Ebből a célból többször bejártam a helyszínt, helyszíneket, miután elkezdtem írni a regényt. De nemcsak Kaliforniába, Ohióba is el kellett mennem, ahová a hőseim először érkeznek.

► **A vasúti utat is végigjárta Toledótól Santa Pauláig? Egyáltalán létezik még?**

✔ Létezik, de nem mentem végig rajta. Kiderítettem, hogy annak idején mi volt az útvonal, még most is megvan. Egy részét ismerem, főleg a kaliforniai és az arizoniai szakaszt. Rengeteg dolgot kellett utólag kideríteni, mert sokszor hiába nézte meg az ember a helyszínt alaposan, később is sok kérdés merül fel. Például emlékszem, hogy amikor az Árvai család megérkezik az ohiói Toledóba, abban a városrészben még nincs vezetékes víz. De hogy mikortól lett, azt sosem tudtam kideríteni.

► **Úgy tudom, hogy a családja nem élt Santa Paulában. Ez a város csak a regényben kapott szerepet?**

✔ Valóban nem élt ott, és talán más magyar sem. Kaliforniának ezen a vidékén cégek százai fűrtak olaj után, és róluk szinte mindent ki lehetett deríteni, de arról, hogy kiket dolgoztattak, kik voltak a munkásaik, honnan jöttek ide, vagy hogyan él-

tek, arról semmit. Ebben persze az is közrejátszott, hogy egy olajkút nem állandó munkahely. Ha megtalálják az olajat, amelyet egy fúróhelyen esetleg éveig kell keresni, mennek tovább, odébbállnak. És hogy miért az olajat választottam? Dél-Kaliforniában nem volt igazán más ipar abban az időben. Jobban szerettem volna, ha van vasmű vagy ilyesmi, mert a regénybeli hősöm és a valóságban a nagyapám is vasmunkás volt, egy öntödében dolgozott Toledóban, ahol temperacélt, egy különleges keménységű acélfajtát készítettek. Az öntödei munkát illetően mindennek utánanézttem. Nem mondom, hogy a kisujjamban volt az egész, de kiderítettem, hogy hol mi volt, hogyan zajlott ez a munka, és ott kik voltak a munkások. Viszont mégiscsak el kellett hoznom a hőseimet Kaliforniába, mert ezt az államot, különösen a déli részét imerem a legjobban, hozzá képest Ohio szinte terra incognita.

A toledói öntödében főleg magyarok dolgoztak. Úgy kezdődött az egész, hogy egy vállalkozó több mint száz magyar családot hozott át Clevelandből, és letelepítette őket a város külső részén. Kezemre játszott két dolog: egyfelől az, hogy jó pár dolgot meg lehetett tudni innen is, másfelől a nagyszüleim valaha tényleg ott éltek. Kétszer vándoroltak ki, másodjára már Kanadába mehettek csak, de azért gondjuk volt rá, hogy közel maradjanak Ohiohoz, mert akkor a szomszédos Michigannel szemben, a határ másik oldalán, Windsorban telepedtek le.

► **A regénybeli helyszínek és események rengeteg hasonlóságot mutatnak a valósággal. Ez az eljárás erősen jellemzi az írásmódját. Például a Walnut street, ahol a regénybeli Árvai család Kaliforniában, Santa Paulában házat vesz, valóban létezik, és a korabeli olajkinyerésről is rendkívül részletes és hiteles képet kapunk.**

✓ Igen, ki kellett nézнем egy konkrét házat, amely alkalmas arra, hogy megvegyék. De nemcsak azért választottam lakóhelyüknek ezt várost, mert annak idején egy olajbányászati központ volt, hanem azért is, mert nem volt egészen idegen. Amikor a közeli Santa Barbarában éltem, a sivatagba vagy máshova menet többször átmentem rajta.

► **A legutóbb megjelent könyvében, az *Alkonyaplóban* írja, hogy a Magvető Kiadó által megjelentetett életműkiadás kapcsán újraolvasta a *Halászóembert* is, és volt olyan rész, amelyet már nem érzett megfelelőnek. Szerzőként milyen érzés újra elölvenni az évtizedekkel ezelőtt megjelent műveket?**

✓ Ez kétféle lehet. Esetleg – és ez a legveszélyesebb – elégedett az ember magával, mert úgy látja, hogy egész jó vagy jó, amit írt. De ugyanakkor hasznos is, mert esetleg bizonyos darabokat gyengének talál és kidobja. A *Halászóember* legutóbbi kiadásából, a névmutatót is beleértve, kihagytam azt, amivel elégedetlen voltam, vagy amit feleslegesnek ítélttem. Nem sok ilyen volt.

► **Követi a műveivel kapcsolatos kritikákat?**

✓ Nem. Nincs író, aki követi. Vagy ha van, rosszul teszi. Nem arra lett kitalálva. Azonkívül a kritikus pozíciója néha hasonlatos azé a személyéhez, aki bablevest vár, és karalábélevevest tesznek eléje, amelyet nagyon nem szeret, hát persze, hogy nem ízlik neki, és csalódott. Akár dicsérnek, akár szapulnak bennünket, nem szabad a kritikával foglalkoznunk, hiszen úgysem tudjuk magunkat kívülről nézni. Nehéz ezt megállni, mert az ember hiú, és igazolást, megerősítést keres mindenben.

A kritikának az olvasóközönség részére kellene íródnia, de kérdés, hogy az hozzájut-e. A napilapokban egyáltalán nincs már szabályos kritika. Nyugaton, például Olaszországban, még írnak az újságokban a megjelent művekről, és nem csak egy vagy több évvel később, mint történik itthon a folyóiratokban. A napisajtónak ez az egyik feladata lenne. És persze hozzájön az is, hogy a bulvárszerű internetes fórumokon a bírálat súlytalan.

➤ **A regények kapcsán is voltak kritikai felvetések. Előfordult, hogy valaki a hosszú ismertető leírásokat bírálta. Válaszul többször említette, hogy így érezte hiatalosnak.**

✔ Az olajbányászattal foglalkozva olyasmikről írtam, amiket ma már a szakma sem ismer, mert azóta nagyot változott a technológia. Ismeretterjesztenem kellett tehát. Ennélfogva bemutattam azt is, mi az a temperacél, és hogyan készül. Ez is szükséges volt. Azonkívül van alkat is, látásmód. És van viszonyulás a divatokhoz is, így például a posztmodernhez, amelyre fűtülök. Nem szeretem azt az irodalmat, amely magáról az irodalomról szól. Nem utasítom el, csak nem művelem, és nem is olvasom.

➤ **Visszatérve a regényhez, többször említette, hogy a *Kaliforniai fürjet* akarta előbb megírni, tehát azt, hogy miként boldogul a család Amerikában. Az első kötetet mégis a magyarországi előzményeknek szentelte.**

✔ Amikor végleg eldöntöttem, hogy megpróbálkozom a regénnyel, akkor jöttem rá, hogy először Szajlát kell megírni, és abból nőhet ki az amerikai rész. Anélkül nem lehet elmesélni, mi történik kint a hőseimmel, hogy nem mutatom meg, mi volt itthon, mi készítette őket a távozásra, és mit visznek magukkal, milyen reményekkel kelnek útra. Ez teljesen logikus, de először nem gondoltam át rendesen.

➤ **Amikor 2012-ben megjelent a második kötet, többször úgy nyilatkozott, ezzel lezárja a történetet. Miért alakult úgy, hogy megírta a harmadik részt, az *Ókontrit* is, amelyben a család egyik, Amerikában született gyermeke Magyarországra költözik?**

✔ Utólag nehéz megmagyaráznom. Körülbelül az első világháború utáni években ér véget a második kötet cselekménye. Úgy éreztem, hogy meg kellene írni, mi történik utána ezzel a családdal, és azt is, hogy mi történik közben Magyarországon. Úgy gondoltam, talán tudom szemlélni a dolgokat valaki olyannak a szemével is, aki soha nem volt Magyarországon, de eljön ide, és azt kapja, amit kap, vagyis nem azt, amit szeretett volna. Tulajdonképpen a főalak itt egy kicsit én vagyok, meg az apám. Apám Kanadában nőtt fel, de onnan haza kellett jönnie legénykorában, és ebbe szinte belerokkant. Valami hasonlót éltem át én is, amikor elmentem és visszajöttem. Ha úgy tetszik, ez a legszemélyesebb része a regénynek.

➤ **Tehát ha nem is az édesapjáról mintázta teljesen Steve karakterét, maga az élethelyzet az ő sorsára emlékeztet?**

✔ Az övére és az enyémre is. Én többször elmentem innen, aztán visszatértem. Úgy képzeltem, hogy tudom az Árvai fiú szemével láttatni magam. Ide jön, egy idegen országba, a szüleinek a hazájába, nagy tervei vannak, de több okból megbukik, csalódnia kell, és végül menekülnie. Apám alakja külön is szerepel ebben a részben, azonosíthatóan.

➤ **Holló Imre?**

✔ Igen. Meg a két unokatestvérre is rá lehet ismerni, akik aztán katonaként a II. világháborúban halnak meg, elesnek az orosz fronton. Ők is Kanadában nőttek fel, de utána hazakerültek.

➤ **Ez a *Halászóemberben* is szerepel...**

✔ Igen, az ő apjuk, Uncle George. Nagypám egyik testvére volt, ő kint maradt, és sikeres üzletember lett, majd rablók támadtak rá, és megölték. Vele találkoztam öt- vagy hatéves koromban disznóölésen, a hajnali perzselésnél, '48-ban vagy '49-ben, amikor éppen itthon volt látogatóban, amikor még lehetett jönni-menni.

➤ **Ahogy az *Ókontriban* megjelenik az édesapja alakja, az hasonlít arra a helyzetre, ahogy Steinbeck az *Édentől keletre* című regényben szerepelteti a saját nagypapját, Samuel Hamiltont, aki valós személyként egyfajta rezonőr szerepet tölt be.**

✓ Valamelyest. Ez nagyon merész dolog lehetett annak idején Steinbeck részéről. Vagy még ma is az, nem? Érdekes, hogy ettől a kvázi valóságjelentől hitelesebb a történet. Persze, ha jól megkaparjuk, minden fikció a valóságból származik. Semmit nem szopunk az ujjunkból.

✓ Igen, de a valóságra támaszkodó részek is egy megkonstruált múltat jelenítenek meg, tehát azt, ahogy az ember elképzeli, hogy az az öt éves korában látott rokon milyen lehetett. Ebben az életműben talán nagyobb mértékben vannak jelen a tények, a konkrét életeseményekből való merítés.

✓ Nem tudom, mi a mérték, az egység, amivel ezt mérjük. Meg hát más is van. Steve, aki eljön Magyarországra, aki a magyart idegen nyelvként sajátította el, már amerikai, de ő én is vagyok. Megcsalja, elhagyja a felesége, egyedül marad kiskorú gyerekével, mint ahogyan én is egyedül maradtam Márk fiammal. Velem volt Kaliforniában, aztán itthon is a kamaszkora végéig én neveltem. Minthogy részint hasonló történet velem, mint Steve-vel, beleszöttem az alakjába, amit megtapasztaltam. Egyébként meg akármilyen nagy áttételekkel is, de a szerző mindig jelen van minden regényében, legfeljebb az olvasó nem veszi észre, vagy nem veheti, ha nem ismeri az életrajzát.

✓ Ha valaki az életmű több darabját is elolvassa, észlelhető, hogy van egy nagyfokú átjárhatóság. Például több helyen megjelenik az apaszerep megélése, a sár mint a magyarországi viszonyok metaforája, vagy öreg János halála az *Ondrok gödrében*, amelyben tulajdonképpen az édesapja halálát írta meg, és az *Egy hegy megyben* is szerepel, és még hosszasan sorolhatnám.

✓ Persze, sok ilyen van. Például a *Kaliforniai fűrjben* Bözsike halála. Ott is megvolt az alap, a forrás. Volt apámnak egy nővére. Ő és a férje magukkal vitték a kicsi lányukat Kanadába. Az, mikor kint nagyobb lett, sportolt, úszott, és egy versenyen váratlanul meghalt. Innen vettem az ötletet. Persze, nem ismertem őket, nem is tudtam a dologról sokáig, csak évekkel később hallottam róla. Vagy például ugyanebben a részben – vagy az előzőben, most hirtelen nem is tudom, melyikben – az öregek megveszik a ranchot a Wheeler-kanyonban, és a kisunokájuk, Jim fia az udvaron kirakja kavicsokból a naprendszert, és előadást tart róla. Ezt a kisebbik fiamtól, Matyitól veszem, ő csinálta ezt kicsi korában Szajlán. Az író nem tud kitalálni semmit, nem is kell. A valóság, az élet tálcán kínál mindent.

✓ A *Kedves John* egyik fejezetében a nagyszülők egykori toledói háza helyénél állva elgondolkodik azon, milyen lehetett volna a családja története, ha mindannyiuknak sikerül a tengerentúlon maradni. A regény olyan, mintha ennek a megvalósulása lenne, hiszen az ott szereplő család kint marad.

✓ Igen, de ők nem akartak, mert nem azért mentek ki, hogy maradjanak. A maradáshoz előidézhetik történelmi körülmények is. Például egy felvidéki magyar esetleg azért nem jött vissza, mert a Felvidék közben elveszett, és nem akart cseh-szlovák állampolgár lenni. A nem maradáshoz még hozzátartozik az is, hogy nem az jön vissza, aki elment, közben megváltozik, átalakítja az idegen országot, és ebből itthon új konfliktusok származnak.

✓ Szajla-Újtelepen beszélgetünk, ami pár percre fekszik az ófalutól. A szomszédos ház kerítése előtt készült az a családi kép, amelyről többször is írt. Mennyit élt egyáltalán itt?

✓ Itt nagyon keveset. 1956 őszén költöztünk ide az ófaluból, a forradalom leverésével egy időben. Meg is írtam, hogy én is el akartam menni, de csak a Tarna-hídig jutottam. A rákövetkező évben kezdtem a gimnáziumot Egerben. Addig csak Szajlán éltem, innen jártam be rossz körülmények között a városba. Kiderült, hogy a szajlai általánosban a negyven százalékát sem tanultuk annak, amit az eg-

riek már fújtak. Szörnyű volt, majdnem megbuktam. Megbetegedtem, tébécés lettem, és elkerültem majdnem egy évre Budapestre a Szabadság-hegyi gyermekszanatóriumba. Utána újrakezdtem Egerben, de a tüdőmmel megint baj lett. Akkor Szentgotthárdra utaltak be, ahol volt a helyi gimnáziumnak szanatóriumi tagozata. Megint évekig nem volt Szajla, és utána, egyetemista koromban is csak a nyári szünetekben jártam haza. Úgyhogy soha nem szerettem meg az újfalut, és nem is lehetett megszeretni. Aztán jött a csapda. Később akadt valaki, aki idejött velem, és úgy döntöttünk, hogy építkeztünk. De aztán távozott. Ez még rosszabb volt, mint az előző válásom után, mert akkor legalább velem maradt Márk. Itt meg senki, mert közben született gyermekünket, Matyit magával vitte az anyja Budapestre, és csak minden második hétvégére kaphattam meg.

Szóval, én itt nem vagyok otthon. Sokan gondolják, hazament, milyen jó neki, de ez nem igaz. Ez nekem egy idegen hely az ófaluval együtt, hisz az rég nem az, ami volt. Valószínűleg mindenhol így éreznék már a világban.

➤ **A gyerekkora akkor az ófaluhoz kötődik...**

✔ Igen. De gyerekként nem voltam ennek a kötődésnek tudatában. Utólag úgy látom a gyerekkoromat, hogy jó volt, de akkor nem így voltam vele. Akkor nehéznek találtam. Fiatalon az ember máshogy viszonyul a dolgokhoz. A parasztyerek nem játszhatott. Dolgoznia kellett már egészen korán. Velem ugyan megengedőbbek voltak a szüleim, például tegezhettem őket. Nem is emlékszem rá, hogy a faluban ezt bárki más megtehetette volna. Persze anyám sem parasztasszony volt eredetileg, hanem inkább alsó középosztálybeli nő, erdészlány, de ettől még ugyanúgy gürcöltünk, mint a többi szegény. Én például tízéves koromtól nyáron napszamba jártam, csemetét gondozni az erdőre, néha akár tíz kilométer távolságra is.

➤ **Arról is többször ír, hogy ha nincs Szentgotthárd, ha nem szakad ki a szajlai közegeből, lehet, hogy nem jut az irodalom közelébe.**

✔ Sőt, talán sehova sem. Az irodalom akkor még messze volt, viszont ott kiderült, hogy nem vagyok hülye, a hatalmas hátrány ellenére jó eredményekre is képes vagyok. Igaz, Szentgotthárd más volt. Mint betegek vagy volt betegek különleges bánásmódban részesültünk. Például rövidebb órák voltak, és úgy általában mindenben kíméletesen bántak velünk. Bizonyos fokig ez érvényes volt a kinti rendes osztályok tanulóira is. Kétszer meggondolták, hogy valakit megbuktassanak, nehogy elkeseredésében a határnak menjen, és – közel volt az aknazár – felrobbanjon. Úgyhogy azt kell mondanom, szerencsém volt, hogy megbetegedtem. Akkor persze nem láttam, hogy ennek ilyen jelentősége van, csak utólag fogtam fel. Egerben majdnem megbuktam, de Szentgotthárdnak köszönhetően két évvel később már egyetemre jártam Debrecenben. Ez, mondhatni, nem semmi volt.

➤ **A német nyelvhez mikor került közel?**

✔ Egerben, de Egernek ehhez semmi köze. A Gárdonyiban, ahova jártam, szinte minden tárgyból rossz voltam. Kivételt csak a német képezett. Nem tudom, honnan jött ez. A családból biztos nem, senki nem tudott németül, de még a faluban sem. Otthon az angol volt a másik nyelv. Nagyapám, apám beszélt. Úgyhogy jobb lett volna angolt tanulni, de abban a gimiben csak latint és németet lehetett. Később aztán pótoltam ezt a mulasztást, sőt, beleszerettem az angolba, és részem volt abban is, hogy Márk fiamnak, akinek átadtam a stafétát, második anyanyelve lett.

➤ **Miért Debrecenbe ment egyetemre?**

✔ Azt kell mondanom, hogy találomra választottam. Akkor úgy gondoltam, hogy Budapest elvonná az ember figyelmét a tanulásról, és Debrecen talán csendesebb. Ami igaz is volt, de egyébként mindegy volt, abban az időben Magyarországon az egyetemek egyformán színvonalatlanok voltak, mert a szovjet ideológiai

terror jegyében működtek. Arra is gondoltam persze, hogy talán jobbak a felvételi esélyeim, mert oda kevesebben jelentkeznek. Soha életemben azelőtt nem jártam a városban, csak a felvételin először. Aztán történt ott egy fontos dolog, amely egyértelműen döntésem helyességét igazolta. Ott találkoztam azzal az emberrel, Bata Imrével, aki bennem végig mindig hitt, támogatót. Később egy-két barátira is szert tettem, akik később Budapesten is megmaradtak.

▼ **Ezek szerint Szegeden vagy Pécsen sem lett volna más...**

✓ Igen, de nem lett volna Bata Imre, aki írásra bátorított, biztatott. Vagy vigasztalt, látva, hogy elkeserít a negatív diszkrimináció, amellyel nemcsak mint költőt, de mint hallgatót is sújtott a hivatalosság. Például hiába kaptam Bécsbe meghívást, megtagadták tőlem az útlevelet. De másképpen is elviselhetővé tette az ellenséges környezetet. Könyvtárosként az egyetemi könyvtárban dolgozott – mint '56-os fekete bárányt oda száműzték –, és titokban hozzájuttatott olyasmihhez is, ami zárolt, tilos volt. Az ő révén szigetem, valóságos menedékem lett a könyvtár, különösen a tanári kutatószoba, ahova szintén bejárásom volt, ahol nyugati irodalmi folyóiratokat és napilapokat is olvashattam. Ilyen áldás volt ő nekem.

▼ **A Héj című 1972-es kötet milyen körülmények között jelenhetett meg?**

✓ Hát ezt a Magvető akkori vezetése tudná megmondani, amely a kiadása mellett döntött. De hol van már az! Én csak sejtem, hogy közrejátszott benne az is, egyengette az útját, hogy a kötet anyagának jó része három évvel azelőtt szerepelt a rettenetes című *Költők egymás közt*-antológiában. Ez úgynevezett fiatal költőknek olyan versgyűjteménye volt, amelyben mindenkit egy idősebb, befutott nagyság ajánlott az olvasók figyelmébe. Az én pártfogóm Weöres Sándor volt, aki öt évvel azelőtt már kinyilvánította irányomban rokonszenvét.

▼ **1973-ban járt először Amerikában, Iowa Cityben. Ez a lehetőség hogy adódott?**

✓ Szerelmes voltam egy osztrák lányba, és amikor szakítottunk, úgy éreztem, nem tudok tovább élni Budapesten. Éppen ekkor kaptam meg a párizsi Magyar Műhely Kassák-díját, de a hatóságok nem akartak kiengedni, holott másokat a találkozóra, amelyen a díjátadás történik, minden további nélkül kiengedtek, sőt, még utaztatták is őket. Végül turistaútlevelet kaptam. Aztán kint kiderült, hogy a díjjal nem jár pénz, csak a szállást fizetik. Erre kértem a szerkesztőket, igazolják a magyar követségen, hogy a díjazottjuk vagyok, és még egy hónapig szeretnék maradni. Erre nem voltak hajlandók. Ezért meg másért beigazolódva láttam a gyanúmat, hogy a lap egy kollaboráns fészek, együttműködik az Aczél-féle otthoni kultúráirányítással, és szakítottam velük. De maradtam, bár nem Párizsban. Helyzetemet ismertetve írtam Siklós István költőnek Londonba. Ő azonnal küldött egy meghívólevelet, amelynek alapján angol vízumot kértem és kaptam. Tulajdonképpen ezzel kezdődött angolszász világbeli odüsszeiám. Tudandó még, hogy előtte otthon összefutottam Cigány Lóránttal, aki akkor a Kaliforniai Egyetem berkeleyi kampuszán tanított, és a fejébe vette, hogy beajánl az iowai Nemzetközi Íróprogramba. Sokáig nem történt semmi. Mielőtt lejárt volna az angol vízumom, Siklós azt találta ki, hogy tegyek úgy, mintha már meg lennék hívva, és erről az otthoni hatóságok is tudnának. Erre, láss csodát, a repülőjegy kíséretében hamarosan megjött a három hónapra szóló meghívólevél, amelynek alapján a londoni magyar követségen meghosszabbították a külföldi tartózkodási engedélyemet. És 100 dollár zsebpénzzel – azt is küldtek odaáról – 1973 telén, egy hónappal a 30. születésnapom előtt elindultam Iowa Citybe. Otthon elvégeztem egy angol nyelvtanfolyamot, de éppen hogy meg tudtam szólalni angolul, bár csak brit angolul, amivel aztán Amerikában nem sokra mentem. És mással sem. Mert mit tudtam én az Egyesült Államokról, milyen képem volt nekem az országról?

Jobb arra nem gondolni. Hiányos és jórészt hamis. Elkezdtem hát angolul, vagyis amerikaiul tanulni. De olyan vadul, hogy túlzásokba estem, így például kikapcsoltam a magyart. A programban volt egy másik magyar is, Szász János erdélyi író, még vele sem beszéltem magyarul. Lejárt a három hónap, de ennek az íróprogramnak volt egy olyan része, amelyet az ember utazással tölthetett, és azt is fizették. Összebarátkoztam a szintén ösztöndíjas szlovén Thomaž Šalamunnal és egy amerikai irodalmár barátjával, és úgy kezdtem az utazást, hogy velük mentem Iowából Kaliforniába autóval, egy kis Saabbal, amely a Sziklás-hegységben, a Sierra Nevadában nem nagyon bírta a nagy magasságokat. Miután viszontagságok árán megérkeztünk, a magyar-amerikai John Bátkinál laktam Palo Altóban, akit korábbról ismertem. Itt töltöttem majdnem egy hónapot. A közeli San Franciscóban költőkkel, így Ferlinghettivel, Ginsberggel, Corsóval találkoztam, akikről addig nem is hallottam. Felolvasóestekre, könyvesboltokba jártam, vendéglátóm barátaival csavargtam. Aztán eljöttem Kaliforniából. Lehet, hogy ott kellett volna maradnom, de még nem éreztem, hogy közöm van az országhoz, még idegen volt. Csak a nyelvvel kerültem meghitt viszonyba. Még mielőtt visszatértem volna Európába, elugrottam New Yorkba, aztán pedig át a nagynénémékhez, a kanadai Windsorba, pontosabban a vele szemközti Detroitba. Ugyanis oda jöttek át értem egy pickuppal. Velük töltöttem pár napot. Nagyon örültek, de nem igazán tudtak velem mit kezdeni, mert olyan addig nem volt, hogy valaki a rokonságból Magyarországról saját erőből eljött Kanadába, hogy meglátogassa őket. A nagynéném utoljára a '30-as években látta közülünk apámat, a testvérét. Végül Torontóban szálltam ismét repülőre, és Londonból vonatoztam haza Párizson keresztül. Itthon aztán megbüntettek arra hivatkozva, hogy engedély nélkül tartózkodtam külföldön, sőt, bizonygatnom kellett, hogy nem vagyok disszidens, hiszen itthon vagyok. Ez ügyben még Aczél „elvtárs”-tól is kihallgatást kértem. Aztán csak megbocsájtottak, sőt, még állásom is lett, mert Illyés Gyula lánya, Illyés Mária révén fölvettem a Közgáz nyelvi intézetébe németet tanítani. De aztán kiderült, hogy nemcsak németet kell, hanem angolt is. Úgyhogy még buzgóbban tanultam angolul, hogy ne maradjak szégyenben. Voltaképpen igazán ezután kezdődött Amerika az életemben. Még mindig nem akartam ott maradni, csak visszamenni és megismerni.

➤ **Az írásaiban még egyéb disszidálási kísérletek is megjelennek az említett gyermekkori '56-os Tarna-hídtól a '88-as berlini ösztöndíjig.**

➤ Igen, de nem mindegyik az volt. A disszidáláshoz az kell, hogy az ember tegyen is lépéseket. Londont útba ejtve 1976-ban azzal az elhatározással mentem ki Chicagóba, hogy nem csinálom tovább, fontosabb az életem, mint az irodalom. Akkor derült ki, hogy milyen fura program tagja voltam én Iowában. Mivel közel voltam Iowa Cityhez, fölvettem a kapcsolatot a program igazgatójával, aki meghívott egy felolvasásra. A titkára jött ki értem a Cedar Rapids-i repülőtérre. A kocsiban volt egy antológiapéldány a korábbi meghívottak műveivel, és láttam, hogy nem vagyok benne. Kiderült, hogy mivel a hatóságok nem hagyták jóvá az utamat, a jó kapcsolat érdekében úgy csináltak, mintha nem jártam volna ott soha, vagyis gondoskodtak róla, hogy ne legyen nyoma. Ez eléggé hervasztó tapasztalat volt. Iowában annak idején egyébként *fellow* voltam, tanár tanítási kötelezettség nélkül. Akkor nem is tudtam, hogy ez egy komoly titulus, és nem csoda, hogy Szabó Magda, aki évekkal utánam járt ott, itthon büszkén emlegette a magáét. Előtte Szász Imre volt ott első magyarként, én voltam a második. Ha nincs Siklós István ravaszkodása, én, egy kötet verssel a hátam mögött, soha nem kerülök oda, de lehet, hogy egy tucattal se. Ez persze nem játszott közre abban, hogy végül nem

maradtam. Az íróssággal leszámoltam, és az sem ért meglepetésként, hogy a magyar tanári diplomát nem fogadják el, tehát másféle megélhetés után kell néz-nem. Egyéb okok kényszerítettek a visszakozásra, okok egész sora, pénztelenség, lakástalanság, frusztráltság, magány, de mint utolsó csepp a pohárban legfőképp az, hogy beiratkoztam a University of Illinois-ra, általános nyelvészet szakra. Makkai Ádám nyelvész, a tanszék vezetője beszélt rá, aki így akart rajtam segíteni. Ebben a zaklatott, szinte hagymázos állapotban, amikor a legkisebb gondom is nagyobb volt annál, hogy az akkor divatos Chomsky örültségeivel foglalkozzam. Ez olyan súllyal nehezedett rám, hogy bár felmerült bennem, hogy átnyergelek kulturális antropológiára, egy nap pánikszzerűen feladtam, és hazáig szaladtam, hogy össze ne roppantson.

► **És a '85-'86-os ösztöndíj a Kaliforniai Egyetemen már legális volt?**

☑ Igen, de nem ösztöndíj, hanem vendégtanárság a Fulbright-program keretében. Itthonról megpályáztam, és megkaptam. Ott derült ki, hogy elsősorban német irodalmat és német kultúrát kell oktatnom német szakos hallgatóknak. Elsősorban, mert volt egy creative writing kurzusom is. Az első szemeszterben nem kellett semmit se csinálnom. Csak akklimatizálódtam, és előkészítettem a kurzusaimat, meg Márkkal foglalkoztam.

► **Mindeközben hogy alakult a részvétele az itthoni irodalmi életben? Például Bata Imre bemutatta Weöres Sándornak, és azok közé a fiatal költők közé került, akik között Weöres szétosztotta a Kossuth-díját.**

☑ Nem, ezek addigra megtörténtek. És az is, hogy megjelent a *Költők egymás közt*-antológia és a *Héj*. Még előbb pár vers erejéig figyelemre méltatott az Alföld, de az igazi, a nagy esemény az volt, hogy Bori Imre tanulmányának kíséretében jelentős mennyiséget hozott tőlem a Híd egyik 1968-as száma. Ja, és felfedezett a párizsi Magyar Műhely is, amely a Kassák-díj kapcsán aztán olyan csúfosan bánt velem.

► **Visszakapcsolódva a Szajláról az egyetemre kerüléshez, okozott nehézségeket ez a fajta váltás?**

☑ Ennek a váltásnak voltak állomásai, és a nehézségeknek fokozatai: Eger, Budapest, Szentgotthárd. Különösen Eger volt kíméletlen. Ott találkoztam először az azal az igazságtalansággal, hogy lenéznek, mert falusi vagyok, úgynevezett vidéki. Másként beszéltem, öltözködtem, viselkedtem, mint az egriek. Ráadásul még rosszul is tanultam, betegeskedtem, amivel csak súlyosbítottam a helyzetemet. Szentgotthárd, Budapest már másként bánt velem. Igaz, közben változáson mentem át. Nem akartam ennyire különbözni. Valamelyest hasonultam a többséghez, kvázi városi lettem, és jó tanuló. Levetkőztem a palóc beszédet is. Ezt máig sajnálom. Értem, de már nem tudom azokat a jellegzetes hangokat produkálni. Úgyhogy mire Debrecen következett, már nem különböztem annyira, belefeküdtem az öntőmintába, és – részben legalábbis – felvettem annak alakját. Egyébként a vidék-város szembeállítás máig irritál, különösen annak irodalmi változata, a népi-urbánus skatulyapár. Annál is inkább, mert azt tapasztalom, hogy némely irodalmárok időnként tárgyaim alapján megpróbálnak az elsőbe, irányom szerint meg a másodikba gyömöszölni. Holott, ha volna ennek a distinkciónak egyáltalán értelme, és mint egészet tekintenék munkáimat, látnák, hogy nem illek egyikbe sem. És nem is szeretnék, mert az író autonóm lény, nem tartozhat semmilyen oldalhoz, társasághoz, csoporthoz vagy párthoz, és Kosztolányival értek egyet, aki úgy vélte, hogy az írók csak egymás ellen szövetkezhetnek.

► **Az 1983-as *Hopik könyve* című kötet tulajdonképpen a *Halászember* előzményének tekinthető?**

✓ Feltétlenül, a földműves arizonai indiánokon, a hopikon keresztül fedeztem fel Szajlát, a régi Szajlát, magunkat. Addig is jelen volt a dolgaiban, csak nagyon át-tételesen. Akkor jöttem rá, hogy ez fontos, mikor összevettem az ideális őszállapotot a gyermekkorom idejével. Ezt a felismerést tudatosan mélyítettem magamban, és egy ponton elkezdtem írni a *Halászóember* darabjait. Akkor még *Vers-tanulmányok egy regényhez* volt az alcíme. A regényt nem úgy értettem, mint egy később megírandó művet, hanem mint lezajlott eseményt, történetet.

➤ **Az 1972. szeptember előszavában ír arról, hogy az ott használt „átlagosan huszonöt soros” forma „szinte végtelen távlatokat nyitott”. Ezt a formát az életmű-ve kapcsán a szabad vers egyik változatának, prózaverseknek szokta nevezni a szakirodalom. Ehhez képest a *Halászóember* versei kötöttebb formában íródtak. Hogyan alakult ki ez a versnyelv?**

✓ Az 1972. szeptemberből, de részint az *Egy földterület takarójának változásából* is. Addig inkább lírai verseket írtam. A *Halászóemberben* is vannak lírai darabok, de az egész inkább epika, amely jobban megfelel a tárgynak.

➤ **A *Halászóemberhez* és a regényekhez is van szójegyzék a tájszavakról. Nyomokban mindkét mű tükrözi, hogy beszélhettek abban az időben az emberek, mégis nagyrészt a mindenkori köznyelvet alkalmazza. Ez teljesen tudatos döntés volt?**

✓ Abszolút. Ami a szójegyzéket illeti, egyfelől segíteni akartam a járatlan olvasónak, másfelől bizonyos, a megértést nem akadályozó kiejtési jellegzetességek megőrzésével jelezni akartam, hogy mint minden dialektus, ez egy külön nyelv. Nem is lehet másképp. Ha más a szemlélet, a gondolkodás, akkor más a nyelv is. Például nincs hasonulás az alakjaim beszédében, miként a valóságban Szajlán a mai napig nincsen. A tájnyelvet mindenhol meg kell mutatni, ameddig értelme van. De ezt túlzásba is lehet vinni, és akkor öncélú ízeskedés lesz belőle. Móricz Zsigmond a beszélgetés nagymestere, de az a malőr is megesik vele, hogy *j*-t használ egy adott szóban *ly* helyett, holott azzal valakinek csak a helyesírásban való járatlanságát jellemezhetné.

➤ **Az angol nyelven írt versei recepcióját mennyire követte? Erre a kritika viszonylag nehezen tudott reagálni.**

✓ De vajon miért? Miért nem szólalhat meg az író idegen nyelven is? Nem anyanyelvem az angol, de azért még próbálkozhatom vele. Ha másért nem, hát kíváncsiságból. Mert erről van szó, semmi többről. Miért ne szólaljak meg egy idegen nyelven, amelyet szeretek, és itthon rendszeresen használok? (Márk fiammal harminc éve csak ezen érintkezünk.) Párat kilengéseimből elküldtem Bruce Berlindnek, amerikai fordítómnak, hogy mi a véleménye róluk, megütik-e a közölhetőség szintjét. Igennel válaszolt, erre beleraktam a *Távozó fa* című kötetembe. Egyébként nem én vagyok az egyetlen, aki megkíséreltem ilyesmit. Anélkül, hogy más tekintetben hozzájuk hasonlítanám magam, József Attila írt franciául is, Rilke egy egész verseskötetet, Beckett pedig több drámát. Sőt, az orosz Nabokov egy egész életművet követett el angolul...

➤ **Beszéljünk a fordításokról. Az 1972. szeptemberből egész korán készült angol változat *When he became she* címmel.**

✓ Megvan franciául, olaszul, bolgárul is. Készült belőle egy rejtélyes német fordítás is, de a könyvben nem szerepel, hogy ki a fordító. Így az a látszat, hogy németül írtam. Tartalomjegyzék, oldalszámozás sincs, és azt sem lehet tudni, ki, mi a kiadó. Egyszer e-mailben megkeresett egy magyar nő Németországból vagy Ausztriából, hogy le akarja fordítani, de aztán elhallgatott. Lehet, hogy ő a fordító.

Már a nevére sem emlékszem. Kalózkiadás. Annyira bosszantott, hogy máig nem néztem, milyen minőségű a fordítás...

▼ **A *Halászóembernek van fordítása?***

☑ Nincs, illetve majdnem van, merthogy csak egy rövidített változatának. Szerb. A német Paetzke állt neki a '90-es években az egésznek. Egy nagyobb adagot kétszer is hozott belőle az Akzente, de aztán valamiért leálltak a közlésével. Talán gyengének találták a fordítást. Állítólag Petrit is ő fordította tönkre. De az is lehet, hogy a folyóirat szerkesztői rájöttek, hogy a könyv tárgya nem kívánatos: parasztok, nép, föld, gyökerek stb. A németek átestek annak a bizonyos lónak a másik oldalára. Nekik vagy irányítóiknak minden ilyesmi, ami a tetéjébe még nem is posztmodern, náci-gyanús. Valami hasonlónak a jelét magam is tapasztaltam, mikor egyszer, még a rendszerváltozás előtt irodalomórát tartva egy németországi gimnáziumban a *Halászóemberből* saját fordításomban felolvastam a második világháborúban, Szajla környékén elesett német katonákról szóló *Katonasírok* című versem. A gyerekek, akik unokáik lehettek azoknak, akik milliószámra haltak meg a frontokon, abszolút közömbösen, báván fogadták. Semmi reakciót nem váltott ki belőlük, mintha agymosottak lettek volna. Pedig akármilyen szörnyűségeket követtek is el azok emberek, mégiscsak az ő nagyszüleik voltak.

Egyébként nem is vágyom a fordításban történő megjelenésre. Ami a németet illeti, ez kortársaim körében furcsa módon afféle etalon lett. Ha van ezen a nyelven egy kötetecske, akkor már vagy valaki. Pedig hát ez nem sokat jelent. Kis példányszámban jelensz meg, és nemhogy az átlagolvasóhoz nem jutsz el, de még a vájtfülűekhez sem. Ha egyáltalán érdekli azokat is a kortárs költészet, pláne a magyar. Magyarul írunk, magyarul kell megjelenünk, ez számít, ez a fontos.

▼ **A *When he became she* fordítása során egyeztettek Bruce Berlinddel?**

☑ Hogyne. Nem tudott soha megtanulni magyarul, nyersfordításokból dolgozott. Ő másként is fontos kapcsolatomban volt, szinte barát. Más, magánéleti dolgokban is sokat segített, kivált a gyerekefelügyeleti per elvesztése idején.

▼ **És nincs is szó arról, hogy a regények megjelenjenek idegen nyelven?**

☑ Tudtommal nincs. Berlind már meghalt. De ha élne, se igen vállalna ilyen nagy munkát. Ehhez olyan valaki kellene, aki beleszeret, aztán házal vele kiadót keresve. Népszerűsítő emberem azért még van odaát. Egy magyar, nem is irodalmár, egy nagy cég kereskedelmi igazgatója, csak a hívem. 2019-ben például meghívott, és felolvasásokat rendezett a regényből San Diegóban és Los Angelesben, amelyeknek során kinti magyarokkal találkoztam. Még példányokat is hozatott otthonról, amelyeket meg lehetett venni és dedikáltatni. Tizenöt-húsz ember mindenhol megjelent, ami a kaliforniai diaszpórában nem kevés. Előtte egyszerűen megkeresett, még Szajlára is eljött, fizette a repülőutat, hozott-vitt, és vendégül látott Aliso Viejo-i házában.

▼ **Az *Ondrok gödre* alapján tervezett filmből lesz valami?**

☑ Nem tudom. Krasznahorkai figyelmeztetett, hogy inkább semmibe ne egyezzek bele, de ha mégis, akkor ne törődjek a továbbiakkal. A megkeresésre elvben igent mondtam, aztán jött a treatment (mostanában így hívják a filmnovellát). Nem értettem egyet azzal, hogy semmi köze a könyvhöz, és azóta csönd. Ha érdeklődnék, valószínűen azt mondanák, hogy nincs pénz, de lehet, hogy más oka van. Úgyhogy van egy szerződés, de semmi nem történik. Akármilyen hű is egy adaptáció, valamilyen szinten változtatni kell, de hamisítani tilos.

▼ **Az induló kötete kapcsán a recepció mindig Tandorival és Petrivel együtt emlegette. Hogy viszonyult hozzájuk, illetve a mindenkori kortársakhoz?**

✓ Petri nem rossz, de semmi köze nincs se hozzám, se Tandorihoz. Tandori rendkívüli volt, és meglehetősen eszelős. Nagyon szerettem a korai dolgait. Személyes kapcsolatba kétszer kerültem vele. Először, amikor '69-ben úgy nézett ki, hogy végre lesz egy rendes állásom, mert az Európa Könyvkiadó fölvevő kiadói titkárnak. A vezetésnek szokása volt, hogy karácsony táján grátisz adott a saját könyveiből az alkalmazottaknak. Tandorinak valami dolga volt bent, és összefutottam vele. Örömben az összes könyvet, amelyet kaptam, neki ajándékoztam. Megegyeztünk, hogy kapcsolatban maradunk. Megadta a telefonszámát, hogy majd hívjam föl, de akárhányszor hívtam, soha nem vette föl. A rendszerváltozás után volt egy műsorom a Kossuth rádióban, és ennek kapcsán akartam vele beszélgetni. Már nem tudom, hogy lett-e abból valami, amit terveztem, de arra emlékszem, hogy fölhívtam és mintha el is mentem volna hozzá, és úgy fogadott, mintha megismerkedésünk óta rendszeresen találkoztunk volna.

Persze, a nagyjából velem egykorúakkal és rokon törekvésűekkel volt kapcsolatomban – ezt említem is a tavaly megjelent *Alkonynapló*ban –, sőt, volt egy antológiánk is *Antológia* címmel a '70-es évek elején, mielőtt Iowa Citybe keveredtem. Olyanok szerepeltek benne rajtam kívül, mint Ajtony Árpád, Bálint István, Tábor Ádám, Lajtay Péter, Szentjóby, de sosem jelent meg, mert a hatalom megtorpedózta. Nem sokkal utána a szerzők jó része disszidált, meghalt vagy elhallgatott.

✓ Egy Keresztury Tibornak 1999-ben adott, az *ÉS*-ben megjelent interjúban ezt mondta: „Ám ettől még egészen tavalyig idegen test voltam abban az egészben, amit kortárs magyar irodalomnak mondanak: ez a közeg engem addig nem fogadott be, nem vett rólam tudomást. [...] Én csupán Kulcsár-Szabó Zoltán 1996-os, rólam szóló könyvével vettem észre, hogy a kritika irányomban megváltozott. Ha ezt úgy húsz évvel korábban veszem észre, biztos nem kell háromszor disszidálnom.” Valóban ennyire rossznak látta a helyzetet?

✓ Igen, sőt, még rosszabbnak. De nemcsak íróként, más minőségemben is, állampolgárként, magyarként is.

✓ Kulcsár-Szabó Zoltán azt írja az említett 1996-os monográfiájában, hogy „az 1972. szeptember Oravecz eddigi legsikeresebb kötete, tulajdonképpen ettől fogva számítható a kortárs klasszikusok közé”. A monográfia még a *Halászember* megjelenése előtt született. Ezt így élte meg? Az 1972. szeptember valóban olyan átütő siker volt?

✓ Az átütő siker túlzás. Talán még a siker szó magában is. Én legalábbis úgy éreztem. Ha az lett volna, rögvest kiadták volna újra, és nagyobb példányszámban. A sikernek nem kizárólagos ismérve a pozitív kritika, amely különben nem volt egyöntetűen az, és nem is lehetett, hiszen az 1972. szeptember szokatlan volt, némely részei akkor elmentek pornográfiának is. Érdekes, hogy a közönséges olvasók ezt nem vették zokon. Legalábbis azok nem, akik levélben megkerestek. Nemcsak megköszönték a könyvet, de abban a hiszemben, hogy holmi magánéleti válságszakértő vagyok, tanácsokat is kértek tőlem.

✓ Akkor a széles körű ismertség inkább a *Halászember*hez kapcsolódott?

✓ Nem tudom, mennyire volt széles körű, de tény, hogy ennek köszönhetően, mint valami híresség, másképpen is népszerű lettem. A kötetrel a kezükben emberek, idegenek kerestek fel, úgy is, hogy előtte be sem jelentkeztek, csak becsöngettek. Ezért jöttek Szajlára, vagy csak erre jártak, és megragadták az alkalmat, hogy tiszteletüket tegyék, és beszélgessenek velem. Olyanok is voltak köztük, akik saját bevallásuk szerint nem hogy verset, de semmilyen irodalmat nem szoktak olvasni. Az is új volt, hogy hamarosan másodszor is megjelent, aztán megint és megint. Az aztán nem jellemző, hogy Magyarországon egy verseskötetet, kivált

egy élő magyar szerzőtől, egymás után többször is kiadnak. És ezt nem üzleti számítás sarkallta, hiszen ahhoz, hogy rentábilis legyen, állítólag tízezer példányban kellett volna kiadni, ebből pedig esetenként nemigen nyomtattak ezernél többet.

➤ **A *rög gyermekei* című regénytrilógia megjelenése változtatott érezhetően az ismertségén?**

☑ Ezen már nem lehetett, de nem is kellett változtatni. Persze, lehet, hogy annak volt köszönhető, hogy a látogatófolyam nem apadt el. Nem vezettem statisztikát. Lehet, hogy annak hatására többen jöttek, hogy az embereknek nagyobb a bizalmuk a regény iránt. Talán nőtt olvasóim száma, de ezt nem tudhattam előre, meg ha tudom is, nem ezért adtam a fejem erre a műfajra. Az író nem azért ír, hogy kielégítsen valamilyen külső igényt. Ha az motiválja, akkor nem is író. Azért ír, mert írnia kell, mert ahogy Márai mondja, erre szerződött a Teremtővel. Szerencsés véletlen, ha az eredmény visszhangot kelt az olvasóban.

➤ **De ha van egy értő fogadtatás, az hozzájárulhat ahhoz, hogy az ember megírja a következő művet is?**

☑ Nem emlékszem, hogy ez valaha számított volna. Nem azért írtam meg a regény második részét, mert jól fogadták az elsőt, és nem azért írtam meg a harmadikat, mert megdicsérték a másodikért, hanem azért, mert az egyikből következett a másik, mert folytatni kellett, mert kötelezett az a bizonyos szerződés. Ez nemcsak a regényre állt, hanem mindenre, ami kikerült eddig a kezemből. Nagyon összetett dolog ez. Jó lenne, ha a kedvező fogadtatás olyan hatalmas lendületet adna. Legyezi a hiúságot, de sajnos nem ad.

➤ **Az *Egy hegy megy*-kötetben, amelyben a kétezres évek körül keletkezett publicisztikai írásokat közölte, van egy meglepő mondat. A Bata Imrére emlékező részben hangzik el, annak kapcsán, hogy a '80-as években rendszeresen publikált az ÉS-ben: „megszólalási fórummal rendelkeztem, amit most nem mondhatok el magamról”. Valóban több volt a megszólalási lehetőség a '80-as években, mint a rendszerváltozást követően?**

☑ Nekem igen, mert azelőtt egyáltalán nem rendelkeztem ilyesmivel. Egy fórum olyan hely, orgánus, ahol igényt tartanak az emberre, ahol rendszeresen elmondhatja azt, amit szeretne, amit versben, regényben nem tud. Számomra a hírhedt ÉS ilyen értelemben az volt. Persze az rossz volt, hogy működött az öncenzúra, és nem beszélhettem akármiről. De Bata Imre volt a főszerkesztő, és ha mégis áthágtam a szabályt, ő tartotta értem a hátát. Attól, hogy ha nagyon akarok, a '90-es évektől megszólalhatok itt-ott, még nincsen fórumom.

➤ **Tehát a rendszerváltozás után a megszólalási lehetőségek nem javultak?**

☑ Nem. Abszurd, de bizonyos értelemben rosszabb lett a helyzet, mert ma mindenkit politikai alapon ítélnék meg. Két oldal van. Engem személy szerint az egyik azért diszkriminál, mert a rendszerváltozás kezdetén az akkori miniszterelnök hivatalában dolgoztam, a másik meg azért nem fogad el, mert rövid időn belül távoztam onnan, legalább is ezt volt a helyzet évekig. Lehet, hogy most már más a bűnöm. Talán csak azt nem tudják elfogadni, hogy az író autonóm lény, és a politika felett áll.

➤ **Többször fogalmazott úgy, hogy amatőr író, mivel soha nem az írásból élt, mindig volt más munkája is.**

☑ Nemcsak volt, hanem kellett, hogy legyen, mert abból nem tudtam volna élni. Valószínűleg azok sem abból éltek meg a régi rendszerben, akiket favorizált a hatalom, és akiknek nem voltak megjelenési gondjaik. Az alkuért cserébe valódi, jól fizető vagy kvázi álláshoz juttatta őket, amely mellett kényelmesen íróskodhattak.

Nekem mindig kellett valami egyéb tevékenység, kereseti forrás is. Ez elsősorban nyelvroadás volt, de az évek, évtizedek során voltam többek között gépkenő, segédmunkás, speditőr, mozi-üzemvezető, nevelőtanár, titkár, egyetemi oktató.

► **Körülbelül a Szajla-versekig gyakran mondták, hogy mindig mást csinál, és a pályája élesen elválasztható részekre tagolható. Ugyanakkor kirajzolódik egy egységesség. A regények és a *Halászóember világát az Egy földterület...* vagy akár a *Héj* verseiben is fel lehet fedezni.**

✔ Tehát nem csinálom mindig mást. Egyszer, réges-régen egy kritikussal léptem fel egy művelődési házban. Ő moderált, én felolvastam. Bemutatott, és azzal folytatta, hogy én mindig mást csinálom, mire én azt mondtam, hogy nem. Nem emlékszem már rá, hogy összevitakoztunk-e a közönség előtt, de úgy megharagudott, hogy tíz évvel később sem volt hajlandó velem kezdet fogni. Tehát más volt, és most is más a véleményem. Olyan ez, mint mi magunk, az ember. Bizonyos dolgaink változnak életünk során, de alapvetően ugyanazok maradunk. A tárgy műről műre más lehet, feldolgozása új elemekkel bővíthet, de a mag, mely meghatározza és egyben tartja, az egy és ugyanaz.

► **Volt egy gyerekverseket tartalmazó kötete is, az 1979-es *Máshogy mindenki más*, amelyet 2016-ban ismét kiadtak. Erről ritkán beszélnek az életmű kapcsán. Mennyire volt visszhangja?**

✔ Ritkán? Semennyire. És visszhangról se tudok. De nem nehezményezem, mert lehet, hogy ez rendjén van, gyerekeknek szánt művekkel a kritikusok nem nagyon foglalkoznak. Kivételt képez az eset, ha a szerzőt Weöres Sándornak vagy A. A. Milnének hívják.

► **Áttekintve a recepciót, *A hopik könyvével* tudtak a legnehezebben mit kezdeni a kritikusok. Ezt hogy látja?**

✔ Nem emlékszem már rá, konkrétan mi volt velem a baj, csak az maradt meg bennem, hogy amikor a könyvszak előtt küldtem belőle részleteket a Jelenkor-nak, az illetékes versrovatvezető azzal utasította el, hogy ezt Weöres jobban csinálja. Nem tudom, mire vonatkozott az ezt, de én minden további nélkül egyetértettem vele.

► **A legutóbb megjelent könyve, az *Alkonynapló* látszólag egy új műfajt emel az életműbe, ugyanakkor a címe ellenére nem tekinthető egyértelműen naplónak. Sok hasonlóságot mutat az esszéivel, sőt helyenként a lírai műveivel is.**

✔ Ez valójában nem is napló, olyan értelemben nem, mint például Matzner Ilonának, Márai feleségének a naplója. Ő tényleg azt rögzíti, hogy az adott napokon mi történt, mit gondolt, mit érzett. Amit én csinálom, meg amit a Mester is csinált és publikált, az tulajdonképpen a naptárhoz nem igazodó mikroesszé-gyűjtemény.

► **Ha már szóba került Márai, ő gyakran szerepel egyfajta példaképként a műveiben.**

✔ Mindenkinek megvannak a kedves írói. Nagyon szeretem Márait, de nem a szépprózáját, hanem az esszéisztikáját, amelyet a naplókban és az *Egy polgár vallomásaiban* visz tökélyre. Amikor én kezdtem azt a bizonyos pályát, egyáltalán nem olvastam ezeket, nem lehetett olvasni. Mást, ami az emigrációja előtt jelent meg itthon, igen. De ahhoz is illegálisan jutottam hozzá a '80-as évek elején. Az Akadémiai Könyvtárban dolgozott valakim, aki titokban kiadta nekem a könyveket.

► **Rajta kívül kiknek a műveit olvassa szívesen?**

✔ Csokonai, Arany, József, Radnóti, Tömörkény, Móricz, Laczkó, Lovik, Szini, Kosztolányi, Ottlik, Maupassant, Rilke, Steinbeck, Carver, Csehov, Lev Tolsztoj, Kuprin stb.

► **Kortársakat is olvas?**

✓ Igen, főként olyanokat, akik megajándékoznak a könyveikkel, vagy akiket személyesen ismerek. Van két költő, Győrffy Ákos és Fekete Vince, akiket nemcsak olvasok, hanem akikkel időről időre találkozom is Budapesten, Erdélyben vagy Szajlán, ha meglátogatnak. Fiatalon, persze, másként voltam a kortársakkal, kivált a nemzedékembeliekkel. Többet olvastam őket, kerestem a műveikben, amiből profitálhatok, ami megerősít. Később úgy lettem ezzel, hogy ha az ember megtalálta a maga hangját, akkor azzal törődjön. Elég az teendőnek, feladatnak. Egyébként meg az életre kell bízni, a fontos könyvek megkeresik az embert – ha nem tartja őket szándékosan távol magától. Én például elkövettem azt a butaságot, hogy a szovjet időkben egyáltalán nem olvastam orosz irodalmat. Utáltam az oroszokat, a megszállókat. Aztán elmentek, és felfedeztem az irodalmukat, főként a klasszikus nagy realistákat, és életem végén, megkésve jutottam el oda, ha nem is mindegyiküknek, de jó páruknak már ismerem a műveit.

✓ **A József Attila-díjat visszautasító nyílt levelét a *Kedves John*ban is lehet olvasni. A többi díjhoz milyen volt a viszonya? Volt-e közöttük olyan, amely különösen fontos volt?**

✓ A többit nem utasítottam vissza. Esetem a Kassák-díjjal elmeséltem. A díjjal e kettő kivételével általában úgy vagyok, hogy jó, hogy vannak, még jobb őket kapni, de nem változtatnak semmin, sem rajtam, sem irányomon. Mindketten ugyanazok maradunk, akik voltunk.

✓ **A saját művei közül – ha lehet ilyet mondani – melyeket érzi a legközelebb magához a jelenben?**

✓ Lehet, de nem szerencsés, mert mind közel áll hozzám, hiszen én írtam őket. Talán az 1972. szeptembert, a *Halászóembert* és *A rög gyermekeit* említeném, ha inkább azt kérdezné, melyeket látom utólag legkevésbé sikerületlennek.

Fotó: Stekovics Gáspár

